

GAAL JÓZSEF

A PELESKEI NOTÁRIUS:
BOHÓZAT HÁROM
SZAKASZBAN NÉGY
FELVONÁSSAL

József Gaal

**A peleskei notárius: Bohózat
három szakaszban négy felvonással**

«Public Domain»

Gaal J.

A peleskei notárius: Bohózat három szakaszban négy felvonással /
J. Gaal — «Public Domain»,

Содержание

GAAL JÓZSEF EMLÉKEZETE. 1	5
Конец ознакомительного фрагмента.	12

József Gaal

A peleskei notárius: Bohózat három szakaszban négy felvonással

GAAL JÓZSEF EMLÉKEZETE.¹

SZIGLIGETI EDÉTŐL

Született 1811. december 12-én, # 1866. február 28-án

Gaal József boldogult tagtársunk emlékezetének hozom ez igénytelen koszorút. Meggyőződésem szerint, az ily emlék-koszorút a gyors hervadástól vagy annak alkotó ügyessége és kitűnő tekintélye őrzi meg, a ki fűzi, vagy annak tündöklő és maradandó érdeme, kinek sírjára letesszük. Én saját gyöngé tehetségemben nem bízván, igyekeztem a virágokat hozzá a boldogult életéből és irodalmi érdemeiből gyűjteni. Ez az oka, hogy eddig késtem.

A boldogultnak én csak jó ismerőse, de meghitt barátja nem voltam; életadatait nem ismerem, sem azon benső és igazi jó baráttal közleni szokott indokokat, örömeit és reményeket, melyek oly fényesen megkezdett irodalmi működésében egykor lelkesíték; sem azon kételyeket, aggályokat és tán kiábrándulást, melyek tevékenységét – a drámai irodalom legnagyobb kárára – egyszerre s oly váratlanul elszibbaszták, s fájdalom, végkép megszüntették; s épen élete délpontján, midőn a megért ítélőtehetség, a meggazdagodott élet- és világismeret, s a már megszerzett színpadi jártasság után, vígjátékírói tehetségétől maradandó becsü műveket várhattunk volna. – De a késedelmet nemcsak életadatainak nem ismerése okozta.

Mint a tisztelt társaság előtt is tudva van, Gaal József irodalmi működése az 1849. előtti időszakra esik; apróbb dolgozatai a lapokban elszórva jelentek meg, s egybegyűjtve nincsenek; színművei pedig, melyek legkitűnőbb érdemeit képezik – egyet kivéve – a színpadról már ezelőtt húsz évvel letűntek: ennél fogva, hogy az írónak képét csak némi hűséggel is visszatükrözhessem, műveivel újra meg kellett ismerkednem; s ha emléke iránt méltányos és igazságos akartam lenni, vissza kellett emlékeznem azon kornak a mostanítól sokban eltérő viszonyaira, melyek közt azon művek világot láttak; mert a jelen korban, habár kicsinyeknek látná is az ő műveit az innét messziről szemlélő kritika, minél közelebb megy azon elmúlt korban hozzájuk, annál nagyobbaknak fogja találni.

* * *

Gaal József, székely eredetű, Dálnokról, honnan a múlt században nagyatyja István, Szatmármegyébe kijővén, Károlyi Antal grófnak kitűnő gazdatisztje lőn. Atyja József, ugyane földesuraságnál nyert alkalmazást. Édes anyja, Marsóvszky Józefa, ugyanott az uradalmi főügyésznek leánya volt. A mi Gaalunk 1811-ben, decz. 12-én született.

A szelíd, jóságos, édes anya képe legdrágább ereklyéje a szívnek; még az elfajult, elhidegült vagy erkölcsileg súlydolt lelkekben is, mint édes fájó emlék tűnik föl, mihelyt a balszerencse érintésére csak egy kissé magába száll: hát még a tisztább, nemesebb, szépre és nagyra törekvő s mélyebb

¹ Ez emlékbeszéd a Kisfaludy-Társaságnak 1868. május 30-án tartott ülésében olvastatott fel.

ézelmu költői lélekben! – Az ily szelid, jószágos édes anya tanit először szeretni; bennünk a természet ős vadságát szelid oltványaival megneemesíti; gyakran szellemi növésünknek irányt ad; s még akkor is, midőn porrá lőn, emléke őrangyalul és vígasztalóul lebeg előttünk, mindig csak a jóra intve.

Gaal Józsefnek ilyen édes anyja volt. Anyai szeretetének és türelmének csak egy pár megható példáját közlök velem; de e tündöklő vonások kiegészítik e gyöngéd arczképet. A kis fiút e gyöngéd lelkű jó anya térdein látjuk; ő tanítja először édes magyar nyelvünk betűire; midőn a fiú Károlyba az elemi iskolákba ment, olvasni és írni édes anyjától már otthon megtanult. Fájdalom, e szeretetdús anyától válnunk kell, mint meg kellett válni a hét éves fiúnak: a kérlelhetlen halál ily korán tette anyátlanná. A végbucsu szívzaggató volt; de a testileg megtört nő lelkét az anyai szeretet és gondoskodás a halálban erőssé tette. Felülemelkedve a hiúságon és minden gyöngeségen, utolsó kérelme is az volt férjéhez, hogy fiának adjon minél előbb anyát. Érezte, mi vala ő fiának, s tudta, hol kezdődik az árvaság. Ezért írja a mi Gaalunknak édes atyja önéletrajzában, e velem is közlött sorokat: «Így maradván József kis fiammal özvegységben, szünet nélkül való szomorú napokat éltem, melyek hogy egészen le ne nyomjanak, és éltemet még keserűbbé ne tegyék, e gyászos életem viszontagságait minden módon igyekeztem enyhíteni, és édes anyám unszolására... és megemlékezvén elhunyt néhai kedves feleségem utolsó javallásáról, erős tusakodásaim után, Szatmáron sóspercceptor Haby Ferencz úr leányával, Katalinnal a hitet letevén... házassági életre léptem».

Ezzel összefüggőleg, a mi Gaalunk egyik öcsce hozzám a következő sorokat írta, melyek költőnk gyermekéveire legtöbb világot vetnek: «Tehát atyja még ugyanazon évben megnősült szeretett neje javallatára, hogy az árva kis fiú anya helyett anyát nyerjen. De bár mostohája, különösen első gyermeke születéseig, mindent elkövetett, hogy az édes anyát pótolja, nem lehetett egészen az, kinek emléke a már gondolkodni tudó gyermek lelkében élt. Mogorva, magányt kereső gyermek öreggő vált; játékszerek után nem vágyott s anyja térdére dőlve inkább hallgatta órákig az öregebbek beszédeit, mintsem gyermekpajtásait kereste volna föl. Atyja, bár maga is komoly természetű, aggódva nézte a bánatos fiút. Sokan kora halálát kezdék jósolni, s tanácsolták, hogy az apai háztól el ne bocsássák; de atyja keresztül látván a dolgok állását, az ellenkezőre határozta el magát. A fiú eddig Károlyban a nagyatyai háztól járt iskolába, hol szüntelen emlékébe hozták édes anyját; atyja azért Szatmárra vitte, hogy idegenek közt élve, feledje a multakat s tanulja viselni az élet terheit. Eleinte az otthont megszokott fiúra nézve keserő volt; de – mint a következő mutatta – sikert ígő; sőt lehet mondani, hogy a fiú egyik szélsőségből a másikba esett: néhány év múlva társai közt ő volt a leghumorteljesebb.»

De atyja nemcsak komoly természetű, hanem tudományosan képzett férfi is volt. A klasszikai latin irodalmat jól ismerte, a költészetnek annyira kedvelője volt, hogy ifjabb éveiben maga is írt magyar verseket, 1803-ról kéziratban egy kötetecske verset közlöttek velem. Nem leng át ezeken magasabb tehetség, s az enyészettől csak a kegyelet őrzé meg családi emlékül: de annak kétségkívül bizonyítványai, hogy a latin irodalom szeretetét, melyre e versekben gyakori a vonatkozás, már az apa csepegtette a fiúba s az épen nem volt ellenére, hogy fiából költő váljék, mi az anyagi jólétet néző apák előtt még most sem nagyon kívánatos. Némelyek, hihetőleg balértesülés nyomán, az apa és fiú közt némi feszült viszonyt említettek. Ennek semmi alapja nincs. A szerető apa, ámbár későbbi házasságaiból családja tetemesen megszaporodott, s az élet gondjai súlyosan nyomták, tőle telhetőleg az első szülőtől is folyvást gondoskodott. De büszke is volt rá.

Midőn 1843-ban, hosszas távollét után a *Peleskei nótárius* hírneves írója Szatmáron meglátogatta, az nemcsak a családra, de a városra nézve is valódi ünnep volt. Az apa az ottani kaszinóban, melynek egyik alapítója és elnöke volt, örömsugárzó arczzal mutatta be fiát; s este a színházban, melynek indítványozója s egyik legtevékenyebb építetője épen ő volt, s melyben a szerző tiszteletére a *Peleskei nótáriust* adták, míg a közönség folytonosan kaczagott, tapsolt és éljenzett: ő mélyen meghatva, az öröm édes könnyeit hullatta. Ez volt utolsó találkozásuk, s a szerető apának legfőbb jutalma: fiának diadala.

Ezek voltak a mi Gaalunk szülei. Anyja már a gyermek szívébe bele oltotta a szelíd jószágot, s emléke az ifjú kedély-világára, mint nyári nap, még azután is melegen hatott vissza,

mikor már leáldozott. Atyja megtanította a tudományt és költészetet szeretni, s gyámkeze megóvta az elhagyottság vészeitől, a jótékony természet adott neki szép elmét, költői tehetséget, humort és ihlettséget; s mindez együttvéve azon jó, becsületes és szilárd jellemű férfiúvá érlelte, ki meggyőződéseit sem az életben, sem az irodalomban soha sem tagadta meg; nem bántott senkit, de nem is hízelgett senkinek; és az igazat tétova nélkül kimondta. Irodalmi előmenetelét és sikereit nem köszönte pajtáskodásnak és nyegleségnek. Nem volt önmagának hírkürtje; s a társas körökben bármily beszédes és elmés volt, bár többnyire ő vezette a beszéd fonalát, ritka szerénységénél fogva éppen nem tartozott azon önhitt- és önteltek közé, kik csakhamar legörömostebb magokról beszélnek. Ő csak akkor hallgatott, ha rá vitték a szót. Az irodalom legkitűnőbb férfiai szerették és becsülték; kit – a többieket nem is említve – egy Vörösmarty, Szalay, Eötvös, Toldy, Fábíán állandó barátságukra méltatták, annak kétségkívül nemcsak az életben megpróbált tiszta jelleműnek, de az irodalmi törekvéseiben is feddhetlennek kellett lennie. Politikai meggyőződéseiben sem látjuk őt ingadozni, annál kevésbbé elesni. Ha műveit átolvassuk, célzásában, s néhol egész jelenetekben azon szabadelvű zászló alatt látjuk küzdeni, melyre az észszerű átalakulás s a népjogok voltak írva. Midőn 1849-ben e zászlót tán előbbre is vitték, mint tán ő maga is szeretne volna, ő még akkor sem hagyta el. Az ezt követő gyászévekben Aradon az internáltak közt látjuk, de az átváltozók közt éppen nem. Hivatalát vesztvén, újat nem keresett; visszavonult a magánéletbe és nevelő lett; munkás kertész gyanánt, inkább akarván nevelni a haza reményeit, mint eszközül szolgálni azon romboló rendszernek, mely mindent kiszakgatott a nélkül, hogy valami megfogamzót tudott volna ültetni, s mely tőlünk mindent elvón, de azzal azt sem gazdagította, sőt szegényebbé tette, a kinek adta.

Egyszerű és vázlatos rajza ez a derék férfiú jellemének; de azt hiszem, méltányos és igaz. Hogy irodalmi tevékenységét és műveinek érdemét méltányolhassuk, mint már említém, vissza kell térnünk azon korba, melyben azok világot láttak; mert csak azon világításban fogjuk e csoportozatok akkori hatását megérteni. Régi kép ez, melynek azóta elhalványult színei akkor ragyogtak.

Gaal ezelőtt 30 évvel lépett föl az irodalomban, tehát kevéssel az 1825-iki időszak után. Ez időszak előtt is volt mindig egy kis számú csapat, mely érezte és tudta, hogy ha valódi nemzetté akarunk lenni, a politikai jog élvezete mellett, legelőször is magyarokká kell lennünk; hogy nemzeti művelődésre egy nemzetnek sincs oly égető szüksége, mint éppen a magyarnak; s hogy annak leghathatósabb emeltyűi az irodalom és színművészet.

De csak valljuk meg, az említett időszak előtt nemzetünk zöme e részben el volt altatva és áltatva. Megmentett és megvédett ősi alkotmányával hasonlított egy régi lovagvárhoz az éjben, melynek csak egy-egy őrtornyából fénylett ki a virrasztók lámpája. II. József el akarta venni alkotmányunkat és nyelvünket; de a rá következett hazafiúi lángolás, a nyelvet illetőleg, a mily mohón föllobbant, oly hamar el is lobogott. Egy tudós társaság, s egy állandó színház eszméje fölillant; mennydörgött is rá; de mint hamar múló villám, a levegőben enyészett el. A legjobb írók és költők is csak előfizetés mellett nagy nehézen tudták kiadni műveiket; a színészet vándorolt, s csak imitt-amott talált némi rövid megyei pártfogásra; nagyobbyszerű és egyetemes áldozatkészségnek egyik sem örvendett; pedig mit lehetett volna a nemzetnek saját nemzeti céljaira áldoznia; csak most tudjuk, midőn más, nem nemzeti célokra annyit kellett adóznia.

De ne vádoljuk csupán apáinkat, hiszen ha némi öntudatos mozgalmat akartak volna is tenni, le voltak nyűgözve. Nekem úgy látszik, a régibb nemzetellenes kormányférfiak ismerték az irodalom és színészet hatását, különben oly félénk éber gonddal nem taposták volna el zsenge kihajtásait. Jól értették ők, hogy kell egy nemzetet álomba sülyeszteni; s a kezek, melyek a delejező vonásokat tették, ha kellett, el is tudták fojtani a szabadabb lélekzetet. Az iskolák latinok voltak, s a főbbek telhetőleg a legcsodálatosabb egyéniségű tanárokkal. A jó volt köztük a kivétel, nem a rossz. Többnyire olyanok, kikkel a tanulók a szó teljes értelmében játékot űztek. A magyar nyelv cathedróját többnyire az nyerte el, ki tisztán magyarul sem tudott. Jobban szerették, mikor a juratusok Pesten és Pozsonyban verekedtek, mint mikor később gondolkodtak, szelidültek és művelődtek. A censura még a szakácskönyveket is visszatartotta. Csokonai visszakapni nem bírta a cenzoroktól politikailag

ártatlan verseit. Az ország fővárosában, mint többen állítják, magyar pénzből pompás német színház épült, míg a magyar sehogysem tudott létesülni.

A jó öreg Kulcsár István, ki a magyar mellett siker nélkül buzgólkodott, midőn e nagy német színház épült, eleinte azzal vigasztalta magát, hogy nem fogják bevégezni, mikor pedig már fölépült, tört szívvel azt mondá: «Meglássátok fiaim, össze fog dűlni!» E közben a magyar színészet folyvást vándorolt, s ha Pesten föl merte sátorát ütni, alig várták, hogy minél előbb túladjanak rajta. Nem titok, mit egy ily alkalommal egy pestvárosi tisztviselő mondott magyar színészeinknek: «Mit akarnak itt? Hisz Pest német város.»

Egy ily végtelen hosszas fél homályu éj után virradt föl azon új korszakot alkotó nap, melyben a legnagyobb hazánkfia nagyszerű példája és szavai által, az akadémiát létre hozta, s mélyen beható íratái által, a nemzetet halálhoz hasonló álmából felrázta. A nemzet fölébredve látta, hogy az idő míg másutt délre jár, minálunk még nem is virradt; hogy mindenben elkéstünk, azért haladnunk kell. E korszak az irodalomnak és színészetnek is új életet adott.

Beállván az ébredés korszaka, a rég elfojtott magvak, mint elkésett tavaszkor, gyorsan fejlődtek és virultak ki. Szerencsére, az irodalomban nagy új tehetségek tűntek fel s Budán oly kitűnő színészek gyűltek össze, kik éreztették az állandó színház szükségét. A pestiek, mint bucsújárók, hosszú sorban vonultak fel Budára a magyar előadásokra; télen pedig, midőn a hajóhidat kiszedték, s a pestiek nem mehettek át, hetenkint egyszer pénteken a színészek néha a jégre kiöntött vízben bokáig jöttek át, hogy a pesti német színházban föllépjenek, mely ilyenkor rendesen tömve volt. Pestmegye, mely e színtársulat pártfogója és segítője volt, adakozásokból Pesten színházat épített egy ajándékba kapott telken, de nem az utczára, nehogy a Verschönerung-Comissió akadályozhassa, hanem benn az udvaron, mintha csak kénytelen volna oda lopni.

E színház építését, kik nagyobbyszerűt terveztek, nem helyeselték, de az elágazott vélemények abban egyesültek, hogy állandó színház nélkül a központban, a drámai irodalom fejlődése és virágzása is képtelenség. Hiszen tudjuk, Kisfaludy Károly is többnyire csak akkor rögtönözte színműveit, midőn magyar színtársulat vetődött Pestre; s *Bánk-Bán* szerzője nem azért vonult vissza az irodalomtól legszebb férfikorában, mert e művét az erdélyi pályázatkor figyelemre sem méltatták, hanem mindezen művének csaknem egész kiadása a Trattner padlásán volt eltemetve mindaddig, míg a központi intézet életre hozta; pedig mily műkincsekkel ajándékozta volna meg e két nagy tehetség is a drámai irodalmat, ha állandó színházunk lett volna: azt magyaráznom sem kell; hátha még oly közönsége is, mely a szerzőt nemcsak megtapsolni, de megjutalmazni is tudta volna, hogy ne kelljen az élet szükségseivel küzdenie, s erejét eredeti hivatása ellenére elforgácsolnia. De akkor jutalomról még szó sem volt; sőt a közvéleményben olyasmi is hallatszott, hogy a költőkről, az égneek ez éhes dalnokairól gondoskodják az, ki az ég madarait ellátja.

Még a harminczas év után is az összes magyar drámai irodalom jutalma azon 100 arany pályadíj volt, melyet az akadémia tűzött ki, s a néhány arany tiszteletdíj, melyet a nyomtatásra méltó művek szerzői kaptak. Az akadémia többet nem tehetett, a színigazgatók pedig magok is többnyire üres vándortáskát hordtak, csak később, a pesti nemzeti színház megnyitása után 1837 december 28-án jelent meg ama nevezetes s a maga nemében első okirat, melyben a színház igazgatósága az eredeti színmű- és operairóknak a három első előadásból egy egész jövedelmet biztosít; a többi előadásból azonban tantiémet nem kapott a szerző. Ezen jutalmazási rendszer még 1840-ben sem változott, midőn a színház országossá lett.

Az akkori országos igazgatóság azt hitte, hogy az országos subventió mellett sem tehet többet, mint a mennyit a színházat fentartott részvénytársaság tőn subventió nélkül. Tantiémet, öt százalékot, 1843-ban a színház akkori bérlője adott, s nem volt oka megbánni. Azt tíz százalékra gróf Ráday Gedeon emelte, midőn országos igazgató lett, s a színháznak legvirágzóbb korszakát idézte elő. Általában eddig a tapasztalat azt mutatja, hogy midőn a drámaírók sorsán javítottak, a színházé is javult.

Gaalnak legtöbb színműve ezen időszak előtt adatott. Első vígjátéka *A király Ludason* Budán 1837-ben került színre, s 1846-ban már befejezte drámaírói pályáját. Évenként két-három színművet írt; ezen nagy munkásság mellett mégis oly kevés jövedelemben részesült, mely az élet szükségzeit sem fedezte volna. De ha munkásságát folytatta volna is, a mi viszonyaink közt még a mostani kedvezőbb jutalmazási rendszer mellett sem szentelhette volna egész erejét a drámai irodalomnak, melyhez valódi hivatása volt. Neki is, mint másoknak, hogy élhessen, el kellett forgácsolnia erejét. Hivatalt kellett viselnie, s a műsának legkedvesebb reggeli órákat irodákban töltenie. Bámulatos, hogy ráért csak annyit is írni, s hogy dolgozataira csak annyi műgondot is fordíthatott! S csudáljuk-e, ha költői erét éppen a hivatal prózaisága zsibbasztotta el, s a szépirodalomtól az élet gondjai vonták el végkép? Hiszen íróink sorsa még most sem javult annyira, hogy ezt ne értsük. Hány valódi tehetséget látunk feltűnni, s éppen e miatt eltűnni! – Mennyi kincs veszett már így el, mint elásott pénz, mely egyszer fölvetődik, aztán örökre elsüllyed!

Boldog, kit a sors oly kedvező anyagi körülmények közé helyez, hogy geniusát követve, egészen valódi hivatásának élhet; de e szerencse nem jut mindenkinek. Innen van az, hogy sokan alig kezdik meg e legnehezebb pályát, csakhamar másfelé fordulnak. Némelyeknek nincs módjuk bevárni, hogy tehetségeiket a tanulmány és tapasztalat megérlelvén, érett gyümölcsöket mutathatnának fel; mások, kik sikert arattak, nem válogatván meg műveik közül csak a legjobbakat, egy pár bukás után végkép elkedvetlenülnek; pedig ettől még a nonum prematur in annum sem mentheti meg, mert a színmű sorsa nemcsak saját belbecsétől függ, annak színpadon életet az előadás ad, s néha a közönség különböző foka és változó ízlése tartja fenn vagy veti el. Éppen azért a magyar drámaíró balszerencséjéhez járul még az is, hogy csak egy színházunk levén, az előadóknak nem válogathat, s főszerepeihez nem talál mindig kellő egyéniséget. S nekem úgy tetszik, hogy a közönség és kritika is szigorúbb az eredetiekhez, mint a fordítmányokhoz. – Míg az irodalom egyéb terményeiről alig olvasunk bírálatot, a színműre, a hol csak sebezhető, repülnek a nyilak; pedig a más fajúaknak tán nagyobb szükségök volna a szigorú bírálatra, mert a dráma a színpadról már maga megmutatja sebeit, s ha azok halálosak, mindnyájunk szeme láttára hal meg.

Az elmondottak tán világot vetnek Gaal drámaírói sorsára, s megfejtik, miért vonúlt vissza végkép, halála előtt mintegy húsz évvel; kétségtől nem a tehetség, hanem a kedv múlt el. – Az ő színműveinek, mint már említém, nem a belbecs adja a legfőbb érdemet, hanem a korszak, melyben a magyar színügynek új életet adtak és fentartói voltak. A szomszéd vagy éhenhalót nem az menti meg, ki később dús asztalnál vendégli, hanem a ki pusztaságban enyhítő itallal s egy pár falattal új életerőre segíti. Lett állandó színházunk, voltak kitűnő színészeink; de eredeti irodalom nélkül nem is állhatott volna fenn, nem is felelt volna meg minden céljának; mert saját művészi céljain kívül a magyar színészetnek hivatása volt nemzetiségünk őrzése és terjesztése. Hogy ezt leginkább az eredeti irodalommal érhető el, tagadhatlan. De a tapasztalat is mindig azt bizonyította, hogy az eredeti darabok gyöngeségei mellett is, legjobban hatottak. S ez nagyon természetes, mert ezeket legjobban érti a nagyközönség, a bennök festett élet, érzelmek, törekvések, irányok, legjobban érdeklik. S éppen ezért az eredeti irodalom a magyar színészetnek még anyagi tekintetben is leghatalmasabb fentartója volt. A régiebb korból Kisfaludy Károly hatásait nem is említve, már Budán *A garabonczás diák*, s később színházunk első éveiben *A peleskei notárius* tösgyökeres bohózatok, minden darabok közt legtöbbet jövedelmeztek. S miután a legjobb, legművészebb, leghatásosabb drámák és vígjátékok is csak néhányszor voltak képesek nagyobb közönséget gyűjteni, kétségtől, hogy az idegen ajkúakat leginkább amazok vonzották a színházba.

Ha ezen bohózatok alkatrészeit vizsgáljuk, csakhamar rájövünk, hogy azon kiváló hatást annak köszönték, mert magyar népiesek voltak. *A garabonczás diák*nak tulajdonkép sem meséje, sem valami fejlődési iránya nincs; magyar alakjai, magyar népdalai, magyar népjelenetei s kissé darabos, de azért magyaros humora tartották fenn. *A peleskei notáriusban*, melynek szerkezete már kerekdedebb, kifejlődése bevezettebb s melynek jellemei sokkal jobban kidomborodnak, a főszerepe már határozott egyénné válik, a legélénkebb hatást szintén a népjelenetek s zenéjében a

magyarosabb részek tették. Vele csaknem egy időben tűnt fel *Ludas Matyi*, – melyben szintén a nagyon népies alkatrészek hatottak, s benne a legkirívóbb s visszatetsző ellentét a szöveg és zene közti volt. Zenéje ugyanis – egy mindig ismételni kellett magyar népdalon kívül – a német bohózatokéhoz hasonlított. Az ezekből merített tapasztalatok elég világosan kijelölték az utat, melyre a drámai népirodalomnak egészen át kellett térnie, ha le akarta szorítani a német paródiákat, melyek egészen a Bartai koráig nagy bőségben adattak.

Az átmenet főérdeme kétségkívül Gaalt illeti.

Sajnos, hogy ugyanazon szerzők későbbi darabjaikban, a bécsi bohózatok modorához tértek át. Nem is aratták az előbbi sikert, s a közönség még azután is első darabjaikban gyönyörködött. Általában a közönség érzéke fel volt már ébresztve a magyar népies iránt; s ha figyelembe vesszük, hogy ezen magyaros bohózatok nem csak a pesti színpadon foglalták el az előtér, de az egész országban is legsűrűbben adattak, mert legjövődmezőbbek s a vidéki színtársulatok fentartói voltak, tán nem lesz túlságos az az állítás, hogy ezek is segítettek felszántani a földet, melybe a Petőfi népies költeményei oly könnyen gyökereztek meg s oly gyorsan terjedtek el. Az idő kérlelhetlen rostája ezen kor bohózatait mind rég áthullatta, csak egy maradt fel közülök, és ez a Gaal *Peleskei notáriusa*, mely 28 év után is sikerrel adatik. Ez megőrzi emlékét s az irodalomtörténet az ő nevét, mint győztes vezérét fölírja, míg az ugyanazon zászló alatt küzdött harcosok neveit tán említeni sem fogja.

Vígjátékai a színpadon nem éltek túl azon kort, melyben írtak; húsz éve már, hogy letűntek. Mint említém, azon kor szempontjából kell tekintenünk, hogy kitűnőknek lássuk, s hogy hatásukat megértsük, azon kor társadalmi és politikai viszonyai közt, melyeket visszatükröztek; ezek változtával korszerűségök is sokat vesztek.

Én tudom, hogy vannak oly általános becsű s az emberek soha meg nem szűnő gyöngeségeit tárgyazó vígjátékok, melyek századok múlva sem szűnnek meg hatni. De vajmi ritkák ezek! Csak a legnagyobb lángelmék szüleményei, kik szellemi gyermekeiket oly határozott jellemekkel, annyi életbölcsessel és élcztőkével küldik az utókorba, hogy a mi rajtok csak korszerű és divatos, s csak változó és múló viszonyokra vonatkozó volt, levonatván, még mindig marad annyiok, hogy nagy tökepezésekül léphetnek fel. A komikai művek leghamarabb elavúlnak s úgy vagyunk velök, mint egy nekividámult társaságban jól előadott adomával; akkor jóízűen nevettünk rajta, s mikor más körülmények közt mások előtt ismételjük, magunk is csodálkozunk, hogy ezek el sem mosolyodnak. Ez az ilyszerű művek természetében fekszik. A vígjáték a költészet magasabb és eszményibb régióiból lejjebb száll a földre. Nem a nagymérvű hősöket s megrázó sorsfordulatokat festi, hanem a köznapi emberkéket, apróbb hibáikkal; kik, midőn a színpadon megjelennek, egyszermind mintegy magokat nevetik ki. A jelen élet tarka színeibe vannak öltözve, s ajkaikra elmés célzások adva a jelen viszonyokra. Az élet felszíne változó, a viszonyok hullámai elsímúlnak vagy új fodrokban gyüremlenek. Az emberkéket a feledés tengere födi, s ha sírjaikból kihúzzuk, csak vázak, imitt-amott lelógó foszlányokkal. De azért az ily elavult vígjátékíró, ki korának mulattatója és oktatója volt, annyi dicsérő megemlékezést bizonyosan megérdemel, mint a mennyit Hamlet mond, a Yorik koponyáját tartván kezében.

Gaal vígjátékait ezen szempontból kell méltányolnunk. Könnyen, de gyorsan is írt művek ezek. A szerző tán érezte a vígjáték-irodalom meddőségét, s a diák közmondással tartott: kétszer ad, ki gyorsan ad, s egy helyett kettőt adott. A jövőre nem gondolva, a jelennek élt. Tulajdonkép csak első vígjátékának alapeszméje különbözik a többitől. Ez *A király Ludason*, melyet pályázatkor az Akadémia is dicsérőleg említett. Benne a népjelenetek legsikerültebbek, s már előre sejtetik *A peleskei notárius* szerzőjét. Tartalma Mátyás király házassága Beatrixszel. Mindketten azon gondolatra jönnek, hogy incognito találkozzanak, s e végből személyeiket kísérlőkre ruházzák; miből azon szerencsés és kellemes zavar származik, hogy ez álcza alatt, négyök közöl mindegyik abba szeret, kiről le kellene mondanía, s a ki a megismerés után párja lesz. Az alapeszme nem volt új, de Gaal már ezen első művében oly biztos tapintattal viszi a bonyolódást, s oly kerekdedséget tud adni az egészeknek, mely a legjártasabb írónak is becsületére vált volna. Többi vígjátékának, milyenek:

A szerelem és champagnei, Két Julia, Pazar fösvények, Vén sas, alapeszméje fővonásban mind a körül forog, hogy a szerelmes fiú az apa vagy nagybátya-gyámok beleegyezését a házassághoz valamely ügyes fogás által nyeri meg. De a cselszövények és epizódok különböznek, s ezért vígjátékait nem lehet egymás ismétléseinek tekinteni. A *vénsas* politikai irányú is. Az ólmos botok hőseit s a Maradi Jerémiásokat teszi pellengérré. Ezen vígjáték 1843-ban adatott először. Úgy látszik, a közvélemény már elítélte az ősi alkotmány hiányait és kinövéseit, különben kitörő boszúság nélkül alig tűrték volna az ezen vígjátékban kimondott igazságokat. Ugyanekkor ostromozta az *Éljen az egyenlőség* az ál-szabadelvűséget, s a *Tisztújítás* a megvesztegethető s leitatható nemesség korteskedését. Nehány évvel azelőtt ezen satyrák tán az igazságnak oly sugarai lettek volna, melyeket, ha a színpad mint az élet tükre, szemeink köze vibrál, nagyon alkalmatlanoknak és boszantóknak találtuk volna. A közvélemény ekkor már a reform eszméinek meg volt nyerve; de jól esik Gaalt is ezen zászló alatt látnunk. Többi vígjátéka társadalmi téren mozog, s csak egyes nyílt pattannak ki a politikai viszonyokra. Ezek néhol nem is jellemszerűek; de bár csak ezek volnának az egyedüli jellemtelenségek az irodalomban!

Vígjátékai közül legnagyobb hatása *A szerelem és champagneinak* volt; s a mi meglepőbb, hogy ez legelső művei közé tartozik. Ugyanazon évben, 1838-ban került színre, melyben a *Peleskei notárius*

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.